

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA HISSIY- INTELLEKTNI SHAKLLANTIRISHNING INNOVATSION YONDASHUVLARI

Ilmiy rahbar : Negmatova Sanobar

Sayitqulova Gulbahor Umrzoq qizi

Navoiy Innovatsiya universiteti

Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 2- kurs talabasi

Annotatsiya: Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda hissiy-intellekt (emotsional intellekt)ni rivojlantirishning dolzarbligi, nazariy asoslari va zamonaviy innovatsion yondashuvlari ilmiy jihatdan o'rganilgan. Raqamli texnologiyalar, o'yin asosidagi o'rganish, ijtimoiy-emotsional o'rganish (SEL) dasturlari, sensorli interaktiv vositalar va robototexnika kabi yangi usullarning qo'llanilishi tahlil qilingan. Amaliy tavsiyalar va kelajakdagi tadqiqotlar yo'nalishlari ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: hissiy-intellekt, maktabgacha ta'lim, innovatsion yondashuvlar, ijtimoiy-emotsional rivojlanish, o'yin asosidagi o'rganish, raqamli texnologiyalar.

Kirish

Zamonaviy jamiyatda bolalarning faqat akademik yutuqlari emas, balki ularning hissiy-intellekt darajasi ham kelajakdagi muvaffaqiyatlarining asosiy shartlaridan biriga aylangan. Maktabgacha yosh (3-7 yosh) bolaning emotsional va ijtimoiy kompetensiyalari shakllanishining eng samarali davri hisoblanadi. Bu davrda shakllangan emotsional ko'nikmalar bolaning keyingi hayotida stressga chidamlilik, ijtimoiy munosabatlarni boshqarish va akademik muvaffaqiyatga erishish qobiliyatini belgilaydi.

Hozirgi kunda an'anaviy tarbiya usullari yangi avlodning ehtiyojlariga javob bera olmay boshlaganligi sababli, hissiy-intellektni rivojlantirishda innovatsion yondashuvlarning qo'llanilishi dolzarb muammo sifatida qaralmoqda. Ushbu maqolaning maqsadi maktabgacha yoshdagi bolalarda hissiy-intellektni

shakllantirishning zamonaviy innovatsion usullarini tizimli ravishda o'rganish va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Hissiy-intellekt: nazariy asoslar va tarkibiy komponentlar

Hissiy-intellekt (emotional intelligence – EI) – bu insonning o'z hissiyotlarini idrok etish, tushunish, boshqarish va boshqalarning hissiyotlariga munosabat bildirish qobiliyati sifatida ta'riflanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun hissiy-intellekt quyidagi asosiy komponentlardan iborat:

- Hissiyotlarni idrok etish – o'z va boshqalarning hissiyotlarini tan olish va nomlash qobiliyati;
- Hissiyotlarni ifodalash – hissiyotlarni mos yo'llar bilan namoyish eta olish;
- Empatiya – boshqalarning his-tuyg'ularini tushunish va ularga hissiy jihatdan javob berish;
- Hissiyotlarni boshqarish – g'azab, xafa bo'lish kabi kuchli hissiyotlarni nazorat qila olish;
- Ijtimoiy ko'nikmalar – hamkorlik, navbatlashish, kelishmovchiliklarni hal qilish.
- Maktabgacha yoshdagi bolalarda hissiy-intellektning shakllanishi oilaviy muhit, tarbiyachining professional mahorati va atrof-muhitning boyitilganligiga bog'liq. Ota-onalar bilan munosabat va oiladagi emotsional muhit me'yoriy darajada bo'lishi bola intellektini rivojlantirishning asosiy poydevori hisoblanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda hissiy-intellektning rivojlanish xususiyatlari

Maktabgacha yoshdagi bolalarning miyasi tez rivojlanayotgan davrda bo'lib, bu davrda emotsional va ijtimoiy ko'nikmalar asos solinadi. 3-4 yoshdan boshlab bolalar o'z hissiyotlarini nomlashni, 5-6 yoshlarda esa boshqalarning hissiyotlarini tushunishni o'rganishadi. Bu davrda bolalar quyidagi emotsional ko'nikmalarni egallashlari kerak:

- Hissiyotlarni nomlash va tasniflash (masalan, "men xafa bo'ldim", "u quvondi");
 - Hissiyotlarning sabab-oqibatlarini tushunish;
 - Oddiy emotsional holatlarni boshqarish strategiyalarini qo'llash (nafas olish, sanash);
 - Hamkorlikda o'ynash va navbatlashish qobiliyati;
- Kichik kelishmovchiliklarni o'z-o'zidan hal qila olish.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, maktabgacha yoshda yuqori darajadagi hissiy-intellektga ega bolalar maktabda yaxshi akademik ko'rsatkichlarga erishishadi, stressga chidamliroq bo'lishadi va ijtimoiy munosabatlarda muvaffaqiyatli bo'lishadi.

Innovatsion yondashuvlar va usullar

4.1. Ijtimoiy-emotsional o'rganish (SEL) dasturlarining integratsiyasi

Ijtimoiy-emotsional o'rganish (Social-Emotional Learning – SEL) – bu bolalarning o'ziga nisbatan, boshqalarga nisbatan va qaror qabul qilishdagi ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan tizimli yondashuvdir. Zamonaviy SEL dasturlari quyidagi innovatsion elementlarni o'z ichiga oladi:

Kontekstlashtirilgan o'qitish: emotsional ko'nikmalar matematika, tabiatshunoslik kabi barcha fanlar bilan bog'lab o'qitiladi;

Kichik guruhlar: 3-4 kishilik guruhlarda emotsional vaziyatlarni muhokama qilish;

Refleksiya daqiqalari: kun oxirida o'z hissiyotlari haqida gapirish imkoniyati.

4.2. Raqamli texnologiyalardan foydalanish

Zamonaviy texnologiyalar hissiy-intellektni rivojlantirishda yangi imkoniyatlar yaratmoqda:

Interaktiv sensorli texnologiyalar: bolalar harakati va ovozigacha reaksiya beradigan interaktiv panjara yoki pol orqali emotsiyalarni ifodalashni o'rganish;

Ta'lim robotlari: tadqiqotlar ko'rsatadiki, ta'lim roboti R1 kabi vositalar maktabgacha yoshdagi bolalarning hissiy-intellektini rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi;

VR/AR ilovalari: virtual haqiqat orqali bolalar turli emotsional vaziyatlarda o'zini sinab ko'rishlari mumkin.

Biroq, raqamli vositalardan foydalanishda miqdoriy cheklovlar qo'yilishi va ular real hayotdagi emotsional tajribalar bilan muvozanatda bo'lishi zarur.

4.3. O'yin asosidagi o'rganish (Playful Learning)

O'yin – maktabgacha yoshdagi bolalar uchun eng tabiiy o'rganish vositasi hisoblanadi. Innovatsion yondashuvlar o'yinni quyidagi shakllarda qo'llaydi:

Hamkorlik o'yinlari: birgalikda muammo hal qilishni talab qiluvchi o'yinlar (masalan, "qutini birgalikda ko'tarish");

Rolli o'yinlar: turli kasblar va vaziyatlarni o'ynash orqali empatiyani rivojlantirish;

Emotsional charades: hissiyotlarni mimika va harakatlar orqali ifodalash o'yini ;

Hissiyotlar jadvali: kundalik harakatlarda bolalarning hissiyotlarini belgilash orqali emotsional idrokni oshirish.

4.4. Hikoya va san'at orqali o'rganish

Emotsional hikoyalar: bolalarning hissiyotlari bilan bog'liq hikoyalar o'qish va muhokama qilish;

Rang va san'at terapiyasi: turli ranglarni hissiyotlar bilan bog'lab, rasm chizish orqali ichki holatlarni ifodalash;

Musiqiy emotsiyalar: turli musiqa asboblari va melodiylar orqali hissiyotlarni tajrib qilish.

4.5. Mindfulness va nafas mashqlari

Kichik bolalar uchun soddalashtirilgan mindfulness amaliyotlari:

"Sukut daqiqasi" – 1 daqiqa tinch o'tirish va nafas olishga e'tibor qaratish;

"Hissiyot buluti" – o'z hissiyotini bulutga o'xshatib tasavvur qilish;

"Jismni sezish" – turli jism qismlarini sezishga e'tibor qaratish orqali joriy paytga e'tiborni jamlash

5. Amaliy tavsiyalar va metodik tavsiyalar

Tarbiyachilar uchun tavsiyalar:

Emotsional lüğatni boyitish: har kuni yangi hissiyot nomlarini o'rgatish (masalan, "hayratlanish", "bezovta bo'lish", "minnatdorchilik");

Model sifatida xizmat qilish: o'z hissiyotlaringizni mos tarzda ifodalang ("Men kechikishdan xafa bo'ldim, lekin endi tinchlandim");

"Hissiyot burchagi" yaratish: bolalar g'azabi chiqqanda borib tinchlana oladigan maxsus burchak;

Ko'p madhiya, kam tanqid: bolalarning emotsional harakatlarini tushunishga harakat qiling, darhol tanqid qilmang;

Ota-onalar bilan hamkorlik: uyda ham emotsional ko'nikmalar rivojlantirilishi uchun ota-onalarga metodik materiallar tarqatish.

Ota-onalar uchun tavsiyalar:

Bolaning hissiyotlarini rad etmang ("Nega yig'laysan?" o'rniga "Nima uchun yig'layapsan?" deb so'rang);

Kun oxirida "Bugun nima quvontirdi/yog'urdi?" degan savollarni so'rang;

Oilaviy qoidalarda emotsional xavfsizlikni ta'minlang;

Bolaga emotsiyalarni boshqarish uchun aniq strategiyalar o'rgating (masalan, "G'azablanganda 5 soniyagacha sanang").

Xulosa

Maktabgacha yoshdagi bolalarda hissiy-intellektni shakllantirish – bu faqat tarbiyaviy jarayon emas, balki bolaning butun hayoti davomida muvaffaqiyatli bo'lishining asosidir. An'anaviy usullarni yangi innovatsion yondashuvlar – SEL dasturlari, raqamli texnologiyalar, o'yin asosidagi o'rganish, mindfulness – bilan birlashtirish samaradorlikni oshiradi.

Kelajakdagi tadqiqotlar quyidagi yo'nalishlarda olib borilishi kerak:

O'zbekiston sharoitida hissiy-intellektni rivojlantirishning milliy-madaniy jihatdan moslashtirilgan innovatsion dasturlarini ishlab chiqish;

Raqamli vositalarning maktabgacha yoshdagi bolalarning emotsional rivojlanishiga ta'sirini uzun muddatli kuzatish;

Ota-onalar va tarbiyachilarning hissiy-intellektga oid malakalarini oshirish bo'yicha professional rivojlanish dasturlarini ishlab chiqish.

Hissiy-intellekt – bu bolaning kelajakdagi hayotida muvaffaqiyat, sog'lom munosabatlar va psixologik barqarorlikka erishishining asosiy kaliti ekanligini inobatga olgan holda, uning shakllantirishiga yetarli e'tibor berish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bierman K.L., Greenberg M.T., Abenavoli R. Promoting social emotional learning in preschool: Programs and practices that work. Pennsylvania State University, 2016.
2. Chung H. et al. How does emotional intelligence develop in early childhood? Early Child Development and Care, 2024. Vol. 194, Issue 12.
3. Durlak J.A. et al. The impact of enhancing students' social and emotional learning. Child Development, 2011. Vol. 82.
4. Elias M.J., Tobias S.E. Emotionally intelligent parenting. Harmony Books, 2016.
5. Goleman D. Emotional intelligence: Why it can matter more than IQ. Bantam Books, 1995.
6. Ibroximovna A.D. Maktabgacha katta yoshli bolalarning emotsional intellektini rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillar. CyberLeninka, 2025.